

Стражний О.С. Український менталітет: Ілюзії. Міфи. Реальність. – К.: Книга, 2008. – 368 с.: іл.*

Книги про ментальність (менталітет) усе ще викликають підвищений інтерес серед українського читача, хоча за останні десятиліття вченим-гуманітаріям так і не вдалося зняти тінь “наукової підозрливості” з цього поняття. Власне тому поява чергового друкованого видання з назвою магічного “менталітету” щоразу і заохочує фахівців, і водночас дещо насторожує їх. Признаюся, коли рік тому в київській книгарні “Наукова думка” мені судилося придбати книгу Олександра Стражного, я також не уникнув цього відчуття. Ще більше в тому переконався, натрапивши в тексті на слова професора В. Ярового про “не суто науковий” характер цього дослідження (с.355). Утім, претендувати на те, що твоя книжка “розширює межі традиційного, прямо скажемо – шаблонного уявлення про світовідчуття українців”, це амбітна мета, яка варта поваги.

Повною мірою авторові не вдалося уникнути політизованої сторони проблеми, хоча свідомо він відмовився як “танцювати на дискотеках свідомо гопака”, так і “ревно вірити телеканалу “Росія” (с.3). Щоправда, у пошуках “козирних та битих карт у колоді українського ментальності”, що відрізняють її від картин світу європейців і росіян, він усе ж звужив своє пізнання явища політичними симпатіями-антипатіями. Вочевидь цього докору можна було б уникнути, якби на останній сторінці книжки не стояло зобов’язуючого надпису “науково-популярне видання”.

Названий недолік не завадив О. Стражному виявити свою ерудицію у багатьох аспектах ментальної тематики. Зважено він оцінив історію менталітету, внесок істориків групи (школи) “Анналів”, Зигмунда Фрейда (Фрейда), Карла Густава Юнга, аргументовано віддав належне самому терміну, який таки “важко збагнути”. Цілком виправдано звернув увагу на визначальну роль його підсвідомої сфери. Розуміння того, що справу доводиться мати з тим світом таємничого, за визначення чого брався далеко не кожен колектив філологів, котрий прагнув впорядкувати чергового словника, дало змогу відносно легко маневрувати між “глибокодумними філософськими трактатами, в яких годі що-небудь зрозуміти” і “нескінченною безліччю архетипів” (с.6). Авторські маневри часто залишали “поле битви”, виправдано охоплюючи не тільки менталітет, а й національність, економіку, військову справу, побутову культуру, медицину, кохання, архітектуру, релігію, писемність.

Намагання знайти відповідь на питання, кого в цьому світі вважати українцем, виглядають більше схожими на наукові студії. Прочитавши дві сторінки аналітичних пояснень, переконуєшся, що на відміну від Бога, національності та історії обрати собі менталітет (як, приміром, і батьків) справді не можна. Такий підхід дає змогу глибше зрозуміти наступну думку, що поділ суспільства, скажімо мешканців сучасної (як і колишніх) України, на етноси, на “розумні” й “дурні” народи не є продуктивним, хоча цей стереотип надто вкорінений у свідомості людей. Як слушно зазначає В. Крапивіна (в якій О. Стражний узяв інтерв’ю), “усе, що було на цій землі, все, що тут відбувалося, присутнє в усіх нас. І не лише в українцях етнічних...” (с.91).

Не менш переконливою є апелювання автора книжки до географічно-кліматичних умов середньодніпровської території, яка після останнього післяльодовикового потепління постала

---

*Диконана в межах договірної теми “Білоруська й українська історіографія та формування історичної свідомості білорусів і українців у 1918–1945 рр.” “ДФФД–БРФФД–2009” Ф29.5/10, держбюджетної теми “Історична наука України, Польщі, Білорусі в контексті модерного націотворення: компаративний аналіз” (номер держреєстрації 0109U002865).

унікальними екологічними умовами, багатими чорноземами. До речі, не лише природою, а й соціальним життям мешканці доби палеоліту (50 тис. років тому) “уже були культурно схожими на нас”. Опріч іншого, вони мали пластичне мистецтво, живопис, музику...

Дещо спрощено, як видається, подано розуміння нації. О. Стражний пише про неї як про щось другорядне, похідне, менш значуще за архетипи та ментальність. Радше всього з цим варто було б погодитися, але визначення, що то “своєрідна сукупність усіх минулих поколінь”, переконує не дуже (с.11). І вже зовсім не науковим виглядають твердження на кшталт “Навіщо ті греки до нас припленталися (йдеться про події VII ст. до н.е. – Ю. П.)”? Хто такі “ми” 2700 років тому? Проте саме ця логіка міркувань дала змогу, виправдано чи ні, “опустити” пошуки українського менталітету аж на відстань “мільйона років до нашої ери”. Далі будуть трипільці, слов’яни, кочівники, греки, римляни... Цікаво, що ведучи мову про менталітет русинів – мешканців княжої Русі – автор визнає, що й тепер йому складно, “майже неможливо” це робити. Тобто виокремлювати складову менталітету тієї нації, котрої як єдиної народності ще не існувало і яку навіть іноземці називали по-різному (с.167).

Про компетентність О. Стражного свідчить визнання ним факту “загадковості киеворуської душі”, яка стає не на багато зрозумілішою і в наступних періодах історії. Аби все ж якось її прояснити, він виправдано вдається до послуг компаративного методу. У запропонованих критеріях давній русин-українець постає “волелюбнішим”, “завзятішим”, “з глибоким, чепурним і казковим двовір’ям”, також “доброзичливим”, “відкритим”, “гостинним” і “щедрим”. А ще на тлі “замкнених середньовічноєвропейок” веде мову про вродливих, привабливих і “гріховно пристрасних” місцевих жінок (с.180–182). Тут же береться і за невдячну в нинішній політичній кон’юнктурі справу – акцентує увагу на розбіжностях між українцями й росіянами. На його думку, “їх чимало”. До честі автора, уникає поділу на “поганих” і “добрих” чи, навпаки, визнання всіх “однаковими”, до чого так схильні можновладці і взагалі політизована частина сучасної спільноти. Схожий підхід спостерігаємо далі – в порівнянні етнічного українця з західним європейцем.

Торкаючись питання про татар, О. Стражний зазначає їхній мінімальний вплив на українців (“не асимілювалися”). Хоча, на його думку, Степ до монгол-татар відіграла “зовсім іншу роль” у житті тубільних русинів.

Ведучи мову про ранньомодерний і модерний періоди української історії, він раз по раз залучає думки відомих мислителів чи просто небайдужих до цієї справи “фахових людей”. Серед інших натрапляємо на міркування Гійома Левассера де Біплана, Миколи Гоголя, Василя Милорадовича. Тут уже повною мірою відчуваємо присутність етнічних особливостей, пересипаних у своїй загадковості “бусурманськими звичаями”, “продажністю” чи... “братерством” (с.214).

Авторові “Українського менталітету” вочевидь не вдалося повною мірою дотриматися наукового стилю аналізу, про що йшлося вище. Вдаючись до багатьох порівнянь ментальних ознак і їхніх виявів, він чим раз, то менше приділяв увагу власне “головнішому” – підсвідомому. Приміром, що європеєць (варто вважати західний!) “набагато більший індивідуаліст, ніж українець” (с.317). Для підтвердження наводив приклади Інакшої поведінки людей із берегів Дніпра в концтаборах (у роки Другої світової війни), чергах у магазинах (радянська доба) тощо (с.318). Проте підсумкова теза про “прагнення відгородитися від своїх” слугує достатньо непереконливим поясненням такої манери поведіння.

Усе ж рецензована праця значно розширює межі скупих уявлень про український менталітет, тим самим покликана руйнувати застарілі стереотипні погляди на українців, що живляться мас-медійним, політичним чи пропагандистським чинниками. Окрім того, книга О. Стражного стане добрим посібником для історико-українознавчих дисциплін у вишах, зокрема курсів “Історія України”, “Історія української культури”, “Історія України в контексті європейської цивілізації”.

Юрій Присяжнюк